

Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu'da Kuyumculuk

Ebru MANDACI

Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Fakültesi, Tarih Bölümü
mandaciebru@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada, arkeolojik veriler ile yazılı kaynakları beraber değerlendirerek dönemin kuyumculuğunu ortaya koymaya çalıştık. MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinde Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelerek sistematik bir ticaret kolonisi kurmuşlardır. Bu ticaret ağının merkezi olan Kültepe'de dönemin mücevher modasını gösteren çok sayıda takı bulunmuştur. Bu buluntular, sayıları az olan Hitit takılarını da değerlendirmemize imkân sağlamaktadır. Nitekim Hitit sanatı, Anadolu'da kendilerinden önce yaşamış kavimler ile 2. binyılda çağdaşı ve komşusu olan kültürlerin Anadolu potasında birleşerek oluşmuş bir sentezdir. Kuyumculukta altın, gümüş, demir ve tunç gibi madenler ile lapislazuli, kuvars, fayans ve frit gibi değerli ve yarı değerli malzemeler kullanılmıştır. Kazılarda yüzük, küpe, kolye ve bilezik benzeri takıların yanı sıra elbise iğneleri, saç halkası ve ölü levhaları türünde bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Asur, Hitit, Kuyumculuk, Takılar.

Jewelry in Anatolia in Assyrian Trade Colonies Era and Hittites Period

Abstract

In this study, we tried to present jewelry of the period by evaluating archeological data and written sources together. Assyrian merchants came to Anatolia in the first quarter of 2 thousand B.C. and established a systematic trade colony. Many ornaments showing the jewelry fashion of that period were found in Kültepe that was the center of this trade network. These findings enable us to evaluate Hittites jewellery whose number is few. Thus, Hittites art is a synthesis created by the integration of tribes who lived before themselves in Anatolia and contemporary and neighbor cultures in 2 thousand year in the Anatolia pot. Mines such as gold, silver, iron and bronze and precious and semi-precious materials such as lapislazuli, quartz, faience and frit were used in the jewelry. Findings in form of brooch, hair rings and dead plates were found as well as jewelry such as ring, earring, necklace and bracelet in excavations.

Keywords: Anatolia, Assyria, Hittite, Jewelry, Ornaments.

Giriş

Anadolu ve Mezopotamya'da ele geçmiş olan buluntular, kuyumculuğun tarihini MÖ 4. binyıla kadar dayandırmaktadır. Mezopotamya'da Cemdet Nasr Devri'ne ait bir mezarda çeşitli rozetler, kulak tıkaçları ve boncuklar bulunmuştur. Bu buluntular, yeterince gelişmiş kuyumculuk özellikleri göstermemektedir. MÖ 3. binyılın ortalarında bütün Eskiçağ toplumlarında, kuyumculuk yapım ve süsleme tekniklerinin ileri derecede geliştiğini gösteren çok sayıda buluntu ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'da MÖ 2600-2000 yılları arasına tarihlenen Alacahöyük, Troya ve Eskiypar kazılarında ortaya çıkmış olan mücevherler, yapım ve tasarım açısından oldukça gelişmiş bir kuyumculuğun var olduğunun göstergesidir.¹

Anadolu'da MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinde, Anadolu'nun zengin maden yatakları, kalaya duyulan ihtiyaç ve servet sahibi şehir beylerinin lüks eşya talepleri uluslararası ticaretin hız kazanmasına sebep olmuştur. Asurlu sermaye sahipleri Anadolu'ya gelerek oldukça sistemli bir ticaret kolonisi kurmuşlardır.²

Asurlu tüccarların merkez karumu olan Kaniş Karumu'ndaki (Kültepe) mezarlarda 2. binyılın mücevher modasını gösteren çok sayıda takı bulunmuştur. Altın, gümüş ve elektromdan başlıklar, diademler, ölülerin ağız ve gözlerine yerleştirilen levhalar, çok sayıda iğne, küpe, bilezik ve saç halkaları ile lapislazuli, kuvars gibi süs taşları, fayans, frit gibi malzemelerden yapılmış boncuklar³ ve pandandifler bulunmuştur. Bu parçalardan, buluntu sayısı çok az olan Hitit Krallık Çağı takılarını değerlendirme konusunda da yardım alınmaktadır. Nitekim bu dönemde Anadolu'da Mezopotamya menşeli teknikler görülmektedir. Hitit sanatı, Anadolu'da kendilerinden önce yaşamış Hattiler ile 2. binyılda çağdaşı ve komşusu olan kültürlerin Anadolu potasında birleşerek yeni bir sentezin ürünüdür.⁴ Asurlu tüccarların Anadolu'da kurduğu koloni aracılığıyla Anadolu kültürü Kuzey Suriye ile Mezopotamya kültürleriyle sentez oluşturmuş ve Anadolu üslubu ortaya çıkmıştır. Bu üslup, Hititler henüz Anadolu'da bir siyasi birlik kurmadan önce, Hatti, Kaniş ve Kuşşara gibi krallıkların hüküm sürdüğü dönemde başlamış ve tarihî akış içinde gelişim göstermiştir.⁵

A-El ve Kol Takıları

¹Yıldız Akçay Meriçboyu, *Antikçağ'da Anadolu Takıları*, (İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 2001), s. 26-27.

²Altan Türe, M. Yılmaz Savaşçın, *Anadolu Antik Takıları*, (İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları, 2002), s. 47.

³M.Ö. 2. binde Eskiçağ toplumlarında frit, fayans ve cam malzeme üretimi ve kullanımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nazlı Çınardalı Karaaslan, "Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binde Frit, Fayans ve Cam Malzeme Üzerine Bir Çalışma", *Belleten LXXVII-278*, (2013): 15-72.

⁴Türe, Savaşçın, s. 47

⁵Kutlu Emre, "Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş'in İzleri", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), s. 154.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

1-Yüzükler

Belgelerden anlaşıldığına göre, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yüzükler altın, demir ve amütum⁶ madeninden elde edilmiştir (Resim-1). Aşur-rabi'nin Ab-şalim'e yazmış olduğu BIN 6, 6 nolu mektubun 14-15. satırlarında, "Altından yapılmış yüzüğü bana gönder" ifadesi geçmektedir.⁷ AKT 3, 97 nolu metinde ise, Takil-Aşşur'un borcu olan ½ mina gümüş ve demirden yüzük söz konusudur.⁸ Kt. j/k 107 nolu belgeden ise amütum madeninden yüzük yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Kaniş kārumu'nun kararını içeren mektup, Şu-İstar'dan İddin-abum'a gönderilmiştir ve miktarı belirtilmeyen amütum'un teslimi ile ilgilidir. Belgenin 1-6. satırları şöyledir: "6 šeşel 22 ½ uttet amütum yüzüğü Şu-İstar İddin-abum'a verdi. Şu-İstar İddin-abum'a şöyle söyledi: tüccarın amütum'unu az veya çok ver".⁹ Kt. a/k 1072 nolu belgede de amütum madeninin etrafına halka şeklinde altın sarılarak yüzük yapıldığı anlatılmaktadır. Metnin 2-5. satırlarında şu ifadeler geçmektedir: "Onun ağırlık taşı ile 15 šeşel tutan altın sargılı 2 adet amütum'dan yapılmış yüzüğü İküppi-Aşşur'a verdim".¹⁰

BIN 6, 59 nolu vesikadan ise yüzüklerin maddi değeri hakkında bilgi edinmekteyiz. Belgenin 25-27. satırlarında, "yüzük burada pahalıdır. (Her bir yüzük için) 14 šeşel gümüş veya daha altında (fiyat) durmaktadır" ifadesi geçmektedir. Metinde yüzüğün yapılmış olduğu maden ya da taşın bahsedilmemektedir. Fakat "yüzük burada pahalıdır" ifadesinden anlaşıldığına göre, değerli bir taş ya da madenden yapılmış olmalıdır.¹¹

Burada gliptik (kazıma) sanatıyla elde edilmiş mühür yüzükler de üzerinde durulması gereken şaheserlerdir. Hitit dönemine ait değerli madenlerden yapılmış mühür yüzükler, gliptik sanatının üstün niteliklerine en güzel örneklerdir. Bu mühürlerde ortada mühür alanı bulunmaktadır ve bezekli bir

⁶ Batılı filologların çoğu tarafından demir ya da meteorik demir olduğu iddia edilen amütum'un, demir olamayacağını E. Bilgiç, Goetze'nin teklifine dayanarak kesin olarak ortaya koymuştur. Bk. Emin Bilgiç, "Asurca Vesikalar Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi", *Sümeroloji Araştırmaları*, (1941): 947-948. S. Çeçen de bu konu üzerine yazmış olduğu makalesinde KÜ.AN ile amütum'un aynı maden olduğunu belirtmiştir. Bk. Salih Çeçen, "Kaniş Kārum'unun Diğer Kārum ve Wabartumlar'a "KÜ.AN" (amutum) İle İlgili Önemli Talimatları", *Bellekten LXI-231*, (1997): 219-232. İ. Albayrak'a göre, amütum kıymetli bir maden veya taştır. Bk. İrfan Albayrak, *Kültepe Tabletleri IV*, (Ankara: TTKY, 2006), s. 161. Söz konusu maden üzerine özgün çalışmayı yapan S. Erkut ise bu madenin, günümüzde orta derecede değerli taş olan, 6-6,5 sertliğinde ve 600 santigrat derecede eritilip şekillendirilebilen, kalıba dökülebilen ve ülkemizde bol miktarda bulunan ameteis (kuvars, kaya kristali, dağ kristali) ile aynı maden olduğunu ortaya koymuştur. Bk. Sedat Erkut, "Kültepe Metinlerinde Geçen amütu(m) Üzerine", *Bellekten LXXI-260*, (2007): 1-4.

⁷Krystyna Lyczkowska, Some Remarks on Jewellery in the Old Assyrian Texts, *Written on Clay and Stone, Ancient Near Eastern Studies Presented to Krystyna Szarzyńska on the Occasion of her 80th Birthday*, (1998): 49.

⁸Emin Bilgiç, Cahit Günbattu, *Ankaraner Kültepe-Texte III (AKT III)*, (Stuttgart: FAOS Beiheft 3, 1991), s. 166-167.

⁹Şerife Yılmaz, "KÜ.AN (amutum) Madeni ile İlgili 3 Yeni Belge", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, (2003): 160.

¹⁰Çeçen, s. 220.

¹¹Nurgül Yıldırım, "Kültepe Metinlerinde Geçen Altın Süs Eşyaları", *History Studies* 5- 3, (2013): 258.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

çember ile sınırlandırılmışlardır. Bezek olarak örgü bantları, ip motifi, zik-zak çelenkleri, yuvarlak diziler ile nar dizileri, HH işaretleri, hayat işaretleri, üçgen dizileri ile beş kollu yıldızlar, rosaslar işlenmiştir.¹²

Lalasu adlı kişiye ait altından yapılmış yüzük mühür ilgi çekici bir örnektir (Resim- 2). MÖ 14.-13. yüzyıla tarihlenen yüzükte, yivlendirilmiş geniş enli halkaya daire formu yası plaka lehimlenmiştir. Ortada mühür kısmında kazıma olarak hiyeroglif yazı ile yazının çevresinde enli bir örgü bantı ile ince bir bant bulunmaktadır. Hiyerogliften yüzüğün Lalasu isimli kişinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ismin yanında hayat sembolü de yer almaktadır.¹³

Son yılların en ilgi çekici mühür buluntuları, Korucutepe kazılarında ele geçenlerdir. Burada Boğazköy tipinde mühürler ve kral mühürleri ortaya çıkarılmıştır. Hurri kökenli yerel bir kral olan İšuva kralı Ari-Şarrumma ve kızı Gilušepe'nin mühürleri (Resim-3) ilginç örneklerdir.¹⁴

2-Bilezikler ve Halhal

Kültepe tabletlerinin verdiği bilgilerden bileziklerin altın ve gümüşten yapıldığını öğrenmekteyiz (Resim-4). Aşşur-rē'i'nin oğulları Pilah-İstar, Mannum-bālum-Aşşur ve Şū-zuzu'nun kız kardeşlerinin miras hakkını konu alan Kt. 88/k 651 nolu belgede gümüş bilezik söz konusudur. Metnin 11-17. satırları şöyledir: "*Mannu-balum-Aşşur ve Şu-zuzu Pilah-İstar'a şu şekilde cevap verdiler: "Bizim sözümüzle aldığın para nerede?" (Onun ortak maldan hissesi) 1 mina gümüş(lük) bileziği ve ayrıca 10 şeqellik yüzüklerdir. Onun hissesini ona söyle!"*"¹⁵ CCT 3, 24 ve TC 30, 12 nolu metinlerde de altın bilezik ve yüzük ifadeleri beraber geçmektedir.¹⁶ KBo V 1 II 53'te de gümüş bilezik ifadesi yer almaktadır.¹⁷ Altın ile gümüş bileziklerin yanı sıra sadece tunç ya da tunç üzerine altın kaplama ve camdan yapılmış bilezikler de ele geçirilmiştir. M. Ö. 2. binyılda Anadolu'da tunç ve gümüş bilezikler yaygın ve sade işlemelidir. Ayrıca heykel ve kabartmalardan anlaşıldığına göre, bilezik erkekler tarafından da kullanılmıştır.¹⁸ Kuyumculukta altın, gümüş ve tunç kullanımının yaygın olduğunu arkeolojik kazılar desteklemiştir. Nitekim Alaca Höyük 2007 yılı kazılarında Hititler dönemine ait bir mücevher atölyesi bulunmuştur. Burada elde edilen bol miktarda maden cürufundan altın, gümüş ve tunç eserlerin üretildiği anlaşılmaktadır. Bu eserler Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son evresi ve Eski Hitit Dönemi özellikleri

¹²Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı*, (İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:56, 1992), s. 207.

¹³Bingöl, *Antik Takılar: Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1999), s. 168.

¹⁴Darga, *Hitit Sanatı*, s. 207

¹⁵Salih Çeçen, "İdinnun' Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif", *Archivum Anatolicum-2*, (1996): 20-21.

¹⁶Bilgiç, s. 945.

¹⁷Sedat Alp, "Zu den Körpertheilnamen im Hethitischen", *Anadolu II*, (1957): 34.

¹⁸Bingöl, s. 35.

göstermektedir.¹⁹ Acem Höyük'te de benzer bir kuyumcu atölyesi bulunmuştur.²⁰

Hitit metinlerinde kadınlara ait bir takı olarak ayak bileziği yani halhal da mevcuttur. KUB XVII 1 II 10 nolu belgede gümüş halhal ifadesi bulunmaktadır.²¹ Kadınların ayak bileklerine taktığı halhaller, MÖ 2. ve 1. binyıllarda İran'da yaygın olarak görülmektedir. Anadolu'da ise güneydoğu bölgelerinde yaygındır. Bunların üstlerine hareket ettikçe ses çıkarması amacıyla çingirak ya da pullar eklenmiştir.²²

Arkeolojik kazılarda da metinlerde sözü edilen altın ve gümüş bilezikler bulunmuştur. Kültepe kazılarında ele geçirilen içbükey altın bileziğin alt ve üst kenarındaki çemberi çok küçük granüllerle süslenmiştir.²³ Gümüş bileziklere gelince, yuvarlak kesitli masif gümüş bileziklerin uçları küt ve araları açıktır. Tunç halkası gümüş tellerle sarılmış olan bileziğin ise bu çağda paraleli mevcut değildir. İnce bir gümüş sahifanın bükülmesiyle yapılmış olan bir çift bileziğin içleri boştur. Bunlarda ince olan uç, geniş uçların içine yerleştirilmek suretiyle kapalı birer bilezik meydana getirilmiştir. Eski geleneği devam ettiren, masif gümüşten yapılmış bir bileziğin ise kesiti yuvarlaktır. Oldukça derin yivlerle süslü olan bilezik uçları birbiri üstüne geçirilerek yapılmıştır.²⁴

B-Boyun Takıları

1-Kolyeler ve Boyunluklar

Yanarlar'da bulunan Hitit mezarındaki gerdanlık tanelerinin çoğunluğunu, başta tunç ve fayanstın yapılanlar olmak üzere cam, cam hamuru, dağ kristali ve akik boncuklar oluşturmaktadır. Anadolu'da Kaniş Karumu'nun II. katından itibaren fayans ve frit boncuklar görülmektedir. Fayans ile frit boncuklar, Suriye ve Mısır modellerine benzerlik göstermektedir. Bunların yapımında kullanılan teknik bilginin Anadolu'ya dışarıdan getirildiği üzerinde durulmaktadır. Yanarlar'da bulunan boncuklar ile Gordion, Boğazköy, Alacahöyük, Alişar ve Kültepe'de ortaya çıkarılanlar ile benzerlik göstermektedir.²⁵ Bu boncuklar şekil olarak silindir, enine yivli olan silindir, silindir biçiminde olup orta şişkin kısmı dilimli, çift koni biçimli, dilimli, tüp biçiminde, tam veya basık küre biçiminde yuvarlak, oval ve çok deliklidir.²⁶

Asur Ticaret Kolonileri Çağ'ında Kolye yapımında altın, gümüş, kurşun, frit, fayans, kıymetli ve yarı kıymetli taş boncuklar kullanılmıştır (Resim-5). Bu

¹⁹ Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik, "Alaca Höyük 2007 Yılı Kazısı", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), c. III, s. 95.

²⁰ Aliye Öztan, "2003 Yılı Acemhöyük Kazıları", 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, 2005), c. II, s. 93.

²¹ Alp, s. 33-34.

²² Bingöl, s. 35.

²³ Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, (Ankara: TTKB, 1986), s. 32.

²⁴ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 28-29.

²⁵ Kutlu Emre, *Yanarlar: Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı*, (Ankara: TTKY., 1978), s. 48-49.

²⁶ Emre, *Yanarlar*, s. 37-40.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

boncukların çoğu ölü hediyesi olarak bırakılmıştır ve zengin olan kadın mezarlarında bulunmuştur. Altın boncukların sayısı çok azdır. Altın sahifenin bükülmesiyle yapılmış silindirik boncuklar, kolyede taş boncukların arasına yerleştirilmiştir. Kaniş kralı Waršama'nın sarayında, Önasya'da eşsiz ve büyük bir ustalık eseri olan bir adet altın boncuk ele geçirilmiştir. Büyük altın boncuk, muhtemelen kolyenin ortasına takılmak için yapılmıştır. Çift koni boncuğun iki deliği etrafına, çizgilerle süslü birer altın halka lehimlenmiştir. Gümüş boncukların sayısı da altın boncuklar gibi azdır. Kültepe'nin III. yapı katına ait bir mezarda taş boncuklar arasında dördü silindir, biri birbirine kaynamış dört silindirden oluşan büyük bir gümüş boncuk bulunmuştur. Bu gerdanlıkta gümüş haricinde, 7 yuvarlak akik, 1 yivli kaya kristali, 1 adet de frit boncuk mevcuttur. I-b katı mezarlarındaki küçük kurşun halkaların da boncuk olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bir kolyede 12 tane kurşun halka ve yuvarlak-yivli iki frit boncuk vardır. Kazılarda bulunan boncukların çoğu akiktir. Şekil olarak ise silindir, çift koni, hurma ve korneal biçimdedirler.²⁷

1985 kazı yılında bir II. kat mezarında bulunan boncuklar hem şekilleri hem de malzemeleri bakımından farklı bir örneği teşkil etmektedir. Bu kolyede 49 adet karneol, 3 tane frit boncuk bulunmaktadır. Boncukların çoğu yuvarlak, bazıları küçük ve halka şeklindedir. Kolyede bulunan 49 adet karneol boncuk arasında silindir, çift-koni ve damla şeklinde olanları da vardır. Karum'da dağınık durumda bulunmuş olan 2 lapis-lazuli boncuk da ortaya çıkarılmıştır.²⁸

Yazılı belgelere de bakıldığında, Kt. n/k 695 kazı envanter nolu metinden *amütum* madeninden gerdanlık yapıldığını öğreniyoruz.²⁹ KBo V 1 II 54'te ise gümüşten yapılmış gerdanlık söz konusudur.³⁰ Kt. o/k 157 nolu metinde ise Erol ile Albayrak'a göre, süs eşyası veya takı yapımında kullanılan ve değerli bir taş olan "*ziğašarrum*"dan yapılmış kolyeden söz edilmektedir. Metnin 1-12. satırları şöyledir: "*Hanu'nun huzurunda İbbi-Su'en ile hesaplaştım ve 1/3 mina'dan 2 şeqel eksik kalay (ve) 1 ziğašarrum-(taşından mamul) kolye ondadır. 1 ziğašarrum-(taşından mamul) kolyeyi (de) Šū-Bēlum'un oğlu İbni-Su'en'den aldım*".³¹ Kt n/k 1085 no'lu mektupta ise, altın ile bezenmiş inci söz konusudur. Belgede, Sumea'nın Puruštattum'da bulunan İddi-Aššur'a altınla bezenmiş inciyi, *ikribum* olarak ayırdığı ve bu incinin Puruštattum'dan mektubun yazarına, İddi-Aššur tarafından gönderileceği söylenmiş, fakat bu faaliyetin gerçekleşmediği ifade edilmiştir.³² Biz metinde geçen altınla bezenmiş incinin de kolye ucu veya küpe olarak kullanıldığını düşünüyoruz.

²⁷ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 33-35.

²⁸ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 35.

²⁹Hüseyin Sever, "amütum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda, Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname", *Archivum Anatolicum* 3, (1997): 293.

³⁰ Alp, s. 34.

³¹ Hakan Erol, İrfan Albayrak, "Kültepe'den *nikka* İle İlgili Altı Yeni Belge", *Archivum Anatolicum* 8/2, (2005): 8-9.

³² L. Gürkan Gökçek, Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Šū-Laban'ın oğlu İmdilum, Aššur-imitti'nin oğlu Ušur-ša-İstar ve Aššur-re'Tnin oğlu Pilah-İstar), *Basılmış Doktora Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2002), s. 81

Boyunluklar ise masif ya da içi boş olarak değerli metallere üretilmiş ve boynu çember gibi saran takılardır.³³ Yazılı belgeler boyun bantları hususunda bilgi vermektedir. KUB XV 1 I 12 numaralı metinde boyun bandı geçmektedir.³⁴

2-Pendantifler

Kaniş Karumu'nda I-b katına ait bir kadın mezarında anlamları bakımından önemli olan dört adet gümüş pendantif bulunmuştur. Bunlardan ilki kurs şeklinde dökümdür ve şerit halkası ile ortasında repoussé tekniğinde yapılmış yuvarlak kursu vardır. Bu tipe giren pendantifler Er Hanedanlar Dönemi ve Akatlar çağından beri geniş bir alana yayılmıştır. "Güneş Kursu" olarak tanımlanan bu pendantifler, Güneş Tanrısı'nın sembolü ve onun koruyucu amuleti olarak boyunda taşınmışlardır. Güneş kursuna kaynamış olan ikinci pendantifin içi boştur. Bunun şerit halkalı yukarı kısmı dar, aşağısı geniştir. Pendantiflerin üçüncüsü ise Anadolu'nun en eski gümüş lunularından birisidir. Ay şeklindeki bu lunula da Ay Tanrısı'nın sembolü olarak boyuna takılmıştır. Gümüş eserlerin sonuncusu olan uzun elbiseli, sivri serpuşlu kadın figürini, Baş Tanrıça'nın heykelciği olarak boyunda taşınmıştır.³⁵ Ayrıca yine mezar buluntusu olan disk formu altın bir pendantif de çok ince bir işçiliğe sahiptir (Resim-6). Telkari tekniğiyle yapılmış olan pendantifin ortadaki taşı düşmüştür. Bu yuvanın çevresi ince telle yapılmış ve dalgalı bezemeden sonra iki sıra yivli telle sınırlandırılarak işlenmiştir.³⁶

Ayrıca Karum'un I a-b katı mezarlarında amulet olarak taşınmış tavşan, boğa, aslan, koyun gibi hayvan biçimli küçük fayans objeler keşfedilmiştir. Bunlar beyaz ve yeşilimsi renklidir. Hayvan biçimli amuletler, uzunluğuna delinmiştir. Kaniş'in hayvan biçimli fayans amuletlerinin aynuları Çağar Pazar'da I. katta bulunmuştur. Çağar Pazar'ın I. katı ile Kaniş'in I a-b katları çağdaştır. Bunlar Kaniş fayanslarının kökeninin Habur bölgesine kadar uzanan Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de olduğunu göstermektedir.³⁷ Boğazköy'de de kolye olarak kullanıldığı düşünülen Tanrıça Astarte'nin betimlendiği cam pendantif bulunmuştur. Bu tip eserlerin Suriye-Filistin kökenli olduğu kabul edilir.³⁸ Boğazköy'de ele geçen belgeler, Hititlerin cam üretimi konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Bunların, Orta Babil metinlerinin kopyaları olduğu düşünülmektedir.³⁹

Hititlere ait altın zinet eşyalarının en etkileyicileri, amulet olarak kullanıldıkları düşünülen küçük tanrı ve tanrıça heykelcikleridir. Tanrıça heykelcikleri, tahtta oturan hâle biçimi/discus başlıklı Güneş Tanrıçası'nı

³³ Bingöl, s. 35.

³⁴ Alp, s. 18.

³⁵ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 31-32

³⁶ Bingöl, s. 136

³⁷ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 35-36

³⁸ Çınardalı Karaaslan, s. 44.

³⁹ Çınardalı Karaaslan, s. 50.

temsil etmektedir. Bu heykelciklerin en güzel örneklerinden birisi, N. Schimmel Koleksiyonu'nun 4,3 cm. ebadındaki tanrıçasıdır. Tanrıça aslan ayaklı tahtında, kucağında bir çocuk ile betimlenmiştir. Tanrıçanın diskus biçimli geniş şapkası figürün en önemli kısmını oluşturmaktadır.⁴⁰ Hale biçimi veya güneş kursu şeklindeki başlık tipinin MÖ 2. binyılın Anadolu'sunda uzun süre kullanıldığı arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır.⁴¹

Yüksekliği 1,8 cm. olan altın pandandif heykelcikte de tanrıça dikdörtgen bir kaidenin üzerinde yer almaktadır (Resim-7). Arkalıksız bir koltukta oturan tanrıçanın sağ elinde yuvarlak, büyük bir kap bulunmaktadır. Kemerli geniş burunlu ve büyük kulaklı olarak betimlenen tanrıçanın kulağında kursa benzer küpe bulunmaktadır. Başında başlık taşımaktadır ve saçları arkada uzun bırakılmıştır. Giysisi yere kadar inmektedir ve ucu sivri bir ayakkabı giymiştir.⁴²

Biri 3,9 cm. diğeri 4,0 cm. olan altından yapılmış iki tanrı heykelciği de birbirine çok benzemektedir (Resim-8). Adımlarını öne atmış, başlarında konik boynuzlu başlık, kısa elbise ve sivri uçlu ayakkabılar ile göğüs üzerinde kavuşturdukları ellerinde litus tutmuş olarak betimlenmişlerdir.⁴³ Hitit eserlerinin pek çoğunda görülen ve tipik Hitit karakteristiği olarak yorumlanan sivri uçları yukarı doğru kıvrık ayakkabılar, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait kült kapları arasında bulunan çizme biçimli ritonlardan esinlenilmiştir.⁴⁴

C-Baş Takıları

1-Küpelere

Kültepe'de yapılan kazılarda I a-b ve II. yapı katlarında üç ayrı gruba dâhil altın küpeler bulunmuştur (Resim-9). Bunların çoğunluğunu masif ve iki uçları arası açık olanlar oluşturmaktadır. Küpelerin çapları 1 ile 2,5 cm. arasında değişmektedir. Çapları 1,1-1,8 cm. olanlar, çapları 2,1-2,5 cm. olanlardan sayıca daha fazladır. Tek bir örneği teşkil eden çapı 0,4 cm. olan küpe de ele geçirilmiştir. Bir altın sahifanın bükülmesiyle yapılan ve içleri boş olan halka küpelerin sayısı çok azdır. Halkanın içinde sahifanın iki ucu birbirine dövülerek birleştirilmiştir. Bu çağda Anadolu'da bu teknikle yapılmış halkalara rastlanmaz.⁴⁵ Bunlar muhtemelen Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu dışından getirilmiştir.

Kültepe'de 1949 yılı kazılarında II. kat 14 nolu mezarda, ölünün 9 tane altın küpesinden oluşan mücevheratı bulunmuştur. Bu küpelerin bazıları halka biçiminde, bazıları da helezonidir. Çapları çeşitli olup, genellikle 1,5, iki tanesi

⁴⁰ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 102

⁴¹ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 99.

⁴² Bingöl, s. 135

⁴³ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 105

⁴⁴ Emre, s. 157

⁴⁵ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 26-27

de 2 ve 2,3 cm. ebadındadır.⁴⁶ Yine aynı sene yapılan kazı sonucunda 5 nolu mezarda hematitten yapılmış bir küpe buluntular arasındadır. Ölünün kulağına takılı olarak bulunan hematitin ucundaki deliğe tunç bir halka geçirilmek suretiyle elde edilmiştir.⁴⁷

Yine Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan ay biçimli bir küpe ise iki sahifadan birinin ötekine lehimlenmesiyle yapılmıştır. Bunlar çizgi şevronlarla bezemelidir. Ayrıca masif gümüşten üretilmiş iki çift küpe bulunmuştur. Bu küpelerin uçları küt, ay biçimli üç veya dört parça birbirine lehimlenmek suretiyle elde edilmiştir. Buradaki teknik daha eski Anadolu ve Suriye geleneğindedir.⁴⁸

Hitit halk mezarlarında bulunan küpe ya da bilezik olarak kullanılmış olan bronz halkalar da önemli mezar hediyelerindedir. Hitit heykellerinden edindiğimiz bilgiye göre bu tür iri halka küpeler, hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanılmıştır.⁴⁹ Kulağında çok iri bir halka küpe ile betimlenmiş olan (Resim-10) III. Tuthaliya'nın Boğazköy'de bulunmuş olan rölyefli steli en ilgi çekici örneklerden birisidir.⁵⁰

2-Saç Halkaları ve Diademler

Kültepe'de ortaya çıkarılmış saç halkalarının hepsi masiftir ve uçları küttür (Resim-11). İki ucu üst üste gelecek şekilde yapılan halkalar birbirini sıkıca basmaktadır. Bu halkalardan II. kata ait taş sanduka bir mezarda on adet ele geçirilmiştir. Bir tanesinin uçları birbirine yapışık olduğu için şevron şeklinde görülmektedir. İki düzensiz halka ise ince altın çubuklardan üretilmiştir. Altın saç halkaları Anadolu'da Eski Tunç Çağı, Mezopotamya'da Er Hanedanlar Dönemi'nden beri görülmektedir.⁵¹

II. kattan Asurlu bir tüccarın arşivinden de bir adet halka çıkarılmıştır. Çift ay şeklindeki saç halkasının, ay biçimli iki kanadı birbirine lehimlenerek yapılmıştır. İğnesinin uçları gövdeye içten bağlıdır. Bu saç halkasının iki önemli özelliği vardır. Birincisi, ay biçimli halkaların kenarları sıralar halinde küçük granüllerle süslü olmasıdır. Diğeri ise, iki halkanın da içi çok parlaktır ve düzenle kesilmiş bir obsidien boncukla kakma tekniğinde doldurulmuştur. Kültepe'de bu türde ilk buluntudur. Bu çağda Anadolu'da nadir görülen granülasyon tekniğinin çok başarılı bir eseridir. T. Özgüç'e göre; Kültepe-Acemhöyük obsidyen işçiliğinde çok yüksek seviyede atölyelere sahip olmalarına rağmen, bu saç halkası Kaniş'e Asur bölgesinden arşivin sahibi tarafından getirilmiştir.⁵²

⁴⁶ Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç, *Kültepe Kazısı Raporu 1949*, (Ankara: TTKB., 1953), s. 71.

⁴⁷ T. Özgüç, N. Özgüç, s. 73.

⁴⁸ Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 227.

⁴⁹ Türe, Savaşçın, s. 59.

⁵⁰ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 194-196.

⁵¹ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 27

⁵² T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II*, s. 28

Diademlerin ise altından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kültepe'in I-b katında altından yapılmış diadem ortaya çıkarılmıştır (Resim-12).⁵³ Hitit vesikalarında da altından yapılmış olan diademler, tanrıçalara adak olarak veya tanrıça tasvirleri için geçmektedir.⁵⁴ Achemhöyük'te altın üstüne kakma sanatı ile yapılmış ve nadide bir örnek olan bant bulunmuştur. Lapis-lazuli ve kireçtaşının sıralanması suretiyle balık kılçığı motifi oluşturulmuştur. Bandın arka yüzü işlenmemiş, pürüzlü olarak kalmıştır. Bandın gerdanlığa, diademe ya da bir eşyanın kenarına tatbik edildiği düşünülmektedir.⁵⁵

3- Ölü Takıları/Ağız ve Göz Bantları

2. binyıla ait mezarlarda yapılan kazılarda, dini inançlardan dolayı ölümlere takılmış bantlar ele geçirilmiştir. Mezarlarda iskeletin başı hizasında yer aldıkları için bunların ağız ve göz bandı olduğu anlaşılmıştır. Bunlar şekilsel olarak bakıldığında ağız ve göz bandını birbirinden ayırt etmek zordur. Kabartma olarak dudak şekli veya izi yapılmış olanlarda ağız bandı olduğu anlaşılmaktadır. 2. binyılın son çeyreğinde yapılan ağız bantlarında dudak kabartması işlenmiştir. Ölü sahifelerinin çoğunluğunda ip geçirecek delik ya da bu delik yerine halka mevcuttur. Çeşitli formlarda olmakla beraber çoğunlukla oval şekilli olup, uçları yuvarlar ya da düzdür. Ölü takıları genelde bezemesiz olarak üretilmiştir. Ağız ve gözü kapatan bantların yanı sıra mezarlarda el ve ayak bileklerine takılan bantlara da rastlanmıştır.⁵⁶

D- Giysi Takıları

1-Elbise İğneleri

Kültepe'de yapılan kazılar sonucunda farklı tiplerde çok sayıda elbise iğnesi ele geçmiştir (Resim-13). İğneler genellikle altın ve gümüşten yapılmış, baş kısımları da süslenmiştir. Örneğin yivli, yuvarlak başlı masif altın iğnenin başının gövdeye geçirilmiş olduğu görülmektedir. Bu iğnenin üst kısmı büyük ustalıkla yapılmış yivlerle bezenmiştir.⁵⁷ Özenle işlenmiş nadide bir örnekte ise iğne başı altı adet minyatür boğa başı ile süslenmiştir.⁵⁸ Farklı bir örnek de Kazankaya Hitit mezarlığında bulunmuş olan kristal başlı tunç iğnedir. Bu iğneden Kültepe'nin I-b katında bir mezarda da bulunmuştur.⁵⁹

T. Özgüç'e göre, Kaniş'te en az bulunan iğne tipleri, ucu delik dikiş iğnesi biçimindeki altın iğnelerdir. Bunların inceltilmiş uçları gövdeye açılmış yuvaya sokulmuşlardır. II. katta lapis-lazuli başları yivli altın iğneler ise çok yaygın olarak bulunmuştur. Tunç gövdeleri altın kaplı iğnelerin de yine yaygın olduğu görülmekte. Çoğunda gövdelerin yukarı kısımları ve lapis-lazuli başları yivlerle süslenmiştir. Altın kaplı tunç iğne başlarının altın

⁵³ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, s. 225.

⁵⁴ Muhibbe Darga, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), s. 216.

⁵⁵ Nimet Özgüç, "Achemhöyük Kazıları", *Anadolu X-2*, (1966): 22.

⁵⁶ Bingöl, s. 37

⁵⁷ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, s. 229

⁵⁸ Dercksen, "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), s. 113.

⁵⁹ Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, (Ankara: TTKY., 1978), s. 25.

çerçeveleri içine, etrafının iki sıra çok küçük granüllerle çevrildiği bir kehribar boncuk yerleştirilmiştir.⁶⁰

Gümüş iğnelerin ise yukarı kısmı altın kaplamadır. Bunların yuvarlak başları dilimli, tepeleri altın boncukludur. Bu gruba giren iğnelerin başları derin yivli, dilimli, gövdelerinin üst yarısı ise ince yivlerle bezelidir. Anadolu'da başları dilimli ve uzun gövdelerinin ortasındaki deliklere küçük halkaların geçirildiği iğnelere sadece Koloni Çağı'nda rastlanmıştır. Mühür ya da amuletler ortadaki deliklere geçirilen halkalarla iğneye bağlanmıştır. Karum atölyelerinde bunların kalıplarına hiç rastlanmamıştır. Dolayısıyla tüccarların bu iğneleri, Kuzey Suriye'nin bir kesiminden getirmiş olabilecekleri düşünülmektedir.⁶¹

Osman Kayası, Ayaş-İlica, Gordion, Çankırı Balıbağı ve Yanarlar'da bulunan halk mezarlarında yapılan kazı çalışmaları sırasında, Hitit kuyumculuğu hakkında bilgi edinmemizi sağlayan altın ve gümüş takıların içinde iğneler ele geçirilmiştir. Ölü hediyelerinin en önemli olanları, başlı iğne tipleri ile başları haşhaş kozası şeklinde dilimli iğnelerdir. Gordion'da altı ve Yanarlar'da iki adet bulunan örneklerde, iğnelerin başa yakın kısmında birer delik mevcuttur. Kuzey Suriye ve Mezopotamya'dan Anadolu'ya yayılan bu tür iğneler, deliklerine ipele silindir mühür bağlamak için kullanılmıştır. Ayrıca Gordion nekropolünde ucu koçboynuzu şeklinde kıvrılmış bir iğne tipi de bulunmuştur.⁶²

2-Göğüs Süsleri (Broşlar)

Broşların yapımında altın, gümüş ve değerli taşlar kullanılmıştır. Bunların ana gövdesi altın ve gümüşten yapılırken, baş kısımları değerli taşlarla süslenmiştir. CCT 3, 31 nolu metnin 19-20. satırlarında, "*1/3 mina gümüşten bana broş yap*" ifadesi yer almaktadır. Kt. n/k 693'ün 3-6. satırlarında ise "*3 1/4 sheqel ağırlığında husarumdan yapılmış broş başı için 30 mina iyi kalitede bakırı verdin*" sözleri geçmektedir.⁶³

Broşların süslemesinde kullanılan taşlara gelince, BIN 6, 179 nolu metnin 21-23. satırlarında: "*Broşun tepesi için 2 1/2 sheqel lapis-lazuli ve 3 1/3 sheqel pappardalium*" sözleri okunmaktadır. ICK 1, 161'in 9-11. satırlarında ise "*14 sheqel gümüş göz biçimli pappardalium boncuklarının fiyatıdır*" ifadesi görülmektedir. Metinlerde geçen "*pappardalium*" taşının bugünkü adı bilinmemektedir. Belgelerden beyaz renkli bir taş olduğu ve daha çok mühür ile boncuk yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁴ Koloni Çağı'nın en

⁶⁰ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša*, s. 229.

⁶¹ T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša*, s. 230

⁶² Türe, Savaşçın, s. 59.

⁶³ Yıldırım, s. 261-262.

⁶⁴ Cahit Günbattu, *Kültepe-Kaniş/Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), s. 82.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3203]

değerli madeni olan amütüm da yine broşların süslemesinde kullanılmıştır. Kt. n/k 695 nolu metinde, “amütüm'dan yapılmış broş” söz konusudur.⁶⁵

Vesikalardan broşların değeri hususunda da bilgi edinebilmekteyiz. Örneğin, AKT II, 31 nolu belgenin 30-35. satırlarında şu sözler geçmektedir: “*Senin ona gönderdiğin göğüs süsünü o kadın kullanmış bulunmaktadır ve benim önüme koymuştur. Ben de onu giyeceğim ve muhafaza edeceğim ve o devamlı surette benim nezdinde olacak, onu o kadın bozmasın, onu sen koru!*”⁶⁶ Metinde geçen ifadeler göğüs süslerinin çok kıymetli olduğunu göstermektedir. Kt. o/k 94 nolu teslimat belgesinin 7-9. satırlarında ise, “*2 mina göğüs süsleri için tarttım*” sözleri geçmektedir.⁶⁷ Belgede göğüs süslerinin miktarı kaydedilmediği için değeri hususunda bilgi edinemiyoruz.

Hitit belgelerinde de altın ve gümüşten yapılmış göğüs süsleri kaydedilmiştir. KUB XXIX 4 I 46 numaralı belgede gümüşten yapılmış göğüs süsü kadına ait bir takı olarak geçmektedir. Demirden yapılmış ve altın kaplamalı örnekler de mevcuttur. Demir Hititlerde çok değerli bir madendir. KUB XXIX 4 I 19'da demire altın kaplayarak yapılmış göğüs süsü görülmektedir.⁶⁸

Arkeolojik buluntular arasında da broş olarak değerlendirebileceğimiz parçalar ele geçmiştir. Örnek olarak vereceğimiz bronz erkek yüzü, Hitit kentlerinden Ortaköy/Şapinuva'da 1998 kazı sezonunda bulunmuştur. Ağız, çene, burun ve dolgun yanakları ile sağdan sola doğru bakan bir Hitit erkek yüzü betimlenmiştir. Parçanın üst kısmında bulunan kırık tırnaktan, giysi ya da bir başka yere applike edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹

Sonuç

Ele aldığımız arkeolojik ve filolojik kaynaklar, dönemin takılarının gerek malzeme gerekse tipolojik açıdan oldukça zengin bir koleksiyon oluşturduğunu göstermektedir. Bu çalışma sonucunda M.Ö. 2. binde Mezopotamya, Suriye ve Anadolu arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler de arkeolojik ve filolojik kaynaklar ile ortaya konulmaktadır. Asurlu tüccarların Anadolu'da kurduğu koloni sayesinde, Anadolu kültürü Kuzey Suriye ile Mezopotamya kültürlerini Anadolu potasında birleştirmiştir. Hitit sanatı, bu etkileşim sonucunda yeni bir sentezin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma, farklı kültür bölgelerinde kullanılan süs eşyaları arasında dönemin modasını yansıtması açısından önem arz etmektedir. Üretim teknikleri ise ortaya konulan eserlerin ustalık derecesini göstermektedir. Özellikle sert taşlar ve altın gibi değerli madenlerin işlenmesinde görülen gelişme dikkat çekicidir. Nitekim bunların insan eliyle yapılmış olmaları çekiciliğini artırmaktadır.

⁶⁵ Yıldırım, s. 261.

⁶⁶ Emin Bilgiç, Sabahattin Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri-II (AKT II)*, (Ankara: TTKY., 1995), s. 61.

⁶⁷ Albayrak, s. 46.

⁶⁸ Darga, *Anadolu'da Kadın*, s. 216.

⁶⁹ Aygül Süel, Mustafa Süel, “1998 Ortaköy-Şapinuva Kazı Çalışmaları”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Ankara: Ankara Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000), c. I, s. 323.

itobiad

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences
Researches”

ISSN: 2147-1185

Kaynakça

- Albayrak, İrfan, *Kültepe Tabletleri IV*, Ankara: TTKY., 2006.
- Alp, Sedat, "Zu den Körperteilnamen im Hethitischen", *Anadolu II*, (1957): 1-45.
- Bilgiç, Emin, "Asurca Vesikalar Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi", *Sümeroloji Araştırmaları*, (1941): 913-950.
- Bilgiç, Emin ve Sabahattin Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri-II (AKT II)*, Ankara: TTKY., 1995.
- Bilgiç, Emin ve Cahit Günbattu, *Ankaraner Kültepe-Texte III (AKT III)*, (Stuttgart: FAOS Beiheft 3, 1995).
- Bingöl, F. R. Işık, *Antik Takılar: Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1999.
- Çeçen, Salih, "'idinnum' Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif", *Archivum Anatolicum 2*, (1996): 20-24.
- Çeçen, Salih, "Kaniş Kārum'unun Diğer Kārum ve Wabartumlar'a "KÜ.AN" (amutum) İle İlgili Önemli Talimatları", *Belleten LXI-231*, (1997): 219-232.
- Çınardalı Karaaslan, Nazlı, "Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binde Frit, Fayans ve Cam Malzeme Üzerine Bir Çalışma", *Belleten LXXVII-278*, (2013): 15-72.
- Çınaroğlu, Aykut ve Duygu Çelik, "Alaca Höyük 2007 Yılı Kazısı", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, c. III, s. 91-105.
- Darga, Muhibbe, *Hitit Sanatı*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 56, 1992.
- Darga, Muhibbe, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Dercksen, Jan Gerrit (2011). Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 110-115.
- Emre, Kutlu, Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş'in İzleri, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, (ed.) Fikri Kulakoğlu, Selmin Kangal, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 154-160.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

Emre, Kutlu, *Yanarlar: Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı*, Ankara: TTKY., 1978.

Erkut, Sedat, "Kültepe Metinlerinde Geçen amūtu(m) Üzerine", *Belleten LXXI-260*, (2007): 1-4.

Erol, Hakan ve İrfan Albayrak, "Kültepe'den *nikka* İle İlgili Altı Yeni Belge", *Archivum Anatolicum* 8/2, (2005): 1-20.

Gökçek, L. Gürkan, "Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Şū-Laban'ın oğlu İmdilum, Aššur-imitti'nin oğlu Uşur-ša-İštar ve Aššur-rē'ı'nın oğlu Pilah-İštar)", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Günbattı, Cahit, *Kültepe-Kaniş/Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Lyckowska, Krystyna, "Some Remarks on Jewellery in the Old Assyrian Texts", *Written on Clay and Stone, Ancient Near Eastern Studies Presented to Krystyna Szarzyńska on the Occasion of her 80th Birthday*, (1998): 45-53.

Meriçboyu, Yıldız Akçay, *Antikçağ'da Anadolu Takıları*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 2001.

Nimet Özgüç, "Acemhöyük Kazıları", *Anadolu X-2*, (1966): 1-28.

Özgüç, Tahsin, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, Ankara: TTKY., 1978.

Özgüç, Tahsin, *Kültepe-Kaniş II*, Ankara: TTKB., 1986.

Özgüç, Tahsin, *Kültepe-Kaniş/Neša*, İstanbul: YKY., 2005.

Özgüç, Tahsin ve Nimet Özgüç, *Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara: TTKB., 1953.

Öztan, Aliye, "2003 Yılı Acemhöyük Kazıları", *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösim Basımevi, 2005, c. II, s. 91-103.

Sever, Hüseyin, "amūtum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda, Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname", *Archivum Anatolicum* 3, (1997): 291-299.

Süel, Aygül ve Mustafa Süel, "1998 Ortaköy-Şapinuva Kazı Çalışmaları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Ankara Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000, c. I, s. 321-327.

Türe, Altan, M. Yılmaz Savaşın, *Anadolu Antik Takıları*, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları, 2002.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

Yıldırım, Nurgül, Kültepe Metinlerinde Geçen Altın Süs Eşyaları, *History Studies* 5/3, (2013): 255-267.

Yılmaz, Şerife, "KÜ.AN (amutum) Madeni ile İlgili 3 Yeni Belge", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, (2003): 158-172.

Ekler

Resim-1: Yüzükler, bk. Darga, *Anadolu'da Kadın*, s. 120.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3207]

Resim-2: Lalasu adlı kişiye ait altından yapılmış yüzük mühür, bk. Bingöl, s. 168.

Resim-3: İšuva kralı Ari-Şarrumma ve kızı Giluşhepa'nın mühürleri, bk. Darga, *Hitit Sanatı*, s. 207.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

Resim-4: Gümüş bilezik, bk. *Anadolu'nun Önsözü*, s. 313.

Resim-5: Gerdanlıklar, bk. T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša*, s. 229.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3209]

Resim-6: Telkari tekniğiyle yapılmış altın pandantif, bk. Bingöl, s. 136.

Resim-7: Altından tanrıça pandantifi, bk. Bingöl, s. 135.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

Resim-8: Altın tanrı heykeli, bk. Darga, *Hitit Sanatı*, s. 104.

Resim-9: Altın ve akikten yapılmış küpeler, bk. *Anadolu'nun Önsözü*, s. 315.

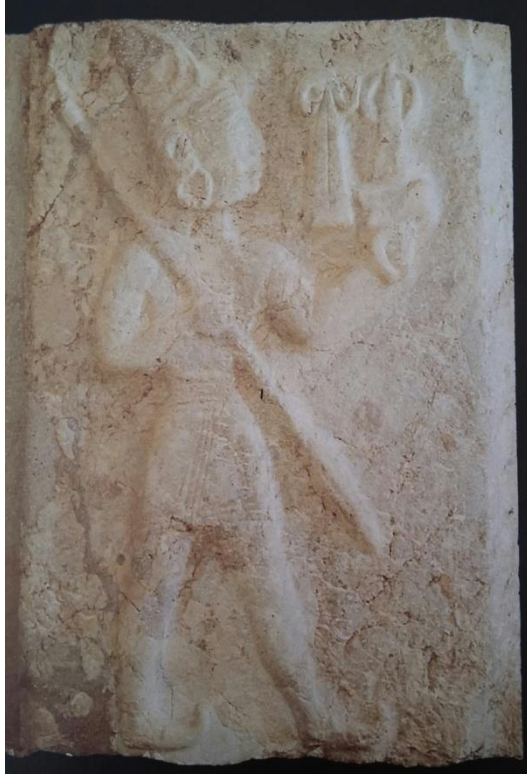

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3211]

Resim-10: III. Tuthaliya'nın Boğazköy'de bulunmuş olan rölyefli steli, bk. Darga, *Hitit Sanatı*, s. 192.

Resim-11: Saç halkası, bk. Bingöl, s. 101.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

Resim-12: Altın diadem, bk. T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša*, s. 225.

Resim-13: İğneler, bk. T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša*, s. 225.

